

Representation of Anxiety in the Characters of the Story Collection "The Mourners of the Bayal" Based on Karen Horney's Theory

Maryam Barzegar¹(Corresponding Author)

Abstract

Karen Horney is one of the psychoanalysts who, before Freud, emphasized social interactions as factors affecting personality formation. Her attention is on the social contexts in which an individual grows. The aim of the present study is to analyze the root of anxiety in the main characters of the story collection "The Mourners of the Bayal" by Gholamhossein Saaedi, which was conducted using a descriptive-analytical method based on Karen Horney's theory. The story collection "The Mourners of the Bayal" consists of eight consecutive stories, the characters of all of which are neurotic individuals, whose neurosis is rooted in the lack of childhood security in the family context and the abnormal society of the bayal. According to Horney's theory, children's feelings of helplessness depend on the behavior of their parents. While many characters in the bayal do not have parents, they did not dare to disobey or oppose in the traditional village society. In such circumstances, the child is forced to suppress his hostility, which causes him basic anxiety. Most of the characters in the stories are anxious and mourn for every problem and issue. Superstitions and madness have penetrated the minds of the characters, and poverty and external fears torment them, and the only way to reduce their anxiety is to resort to religious sanctities and shrines. Neurotic people of Bayal, in order to satisfy their ten needs, engage in unconventional and inconsistent behaviors with the social environment in which they live.

Keywords: Bayal mourners, Gholamhossein Saaedi, Karen Horney, Anxiety.

Detailed Abstract

-Introduction

Psychological criticism based on the theories of the great psychoanalyst Sigmund Freud emerged in the late 19th and early 20th centuries. After him, great psychologists such as Adler and Carl Jung entered this field in order to complete Freud's ideas. Karen Horney, a German psychologist and psychoanalyst who was one of Freud's followers, initially agreed with his ideas and theories, but after a while she announced her opposition to the theory of sexual instinct and women's envy of men.

Unlike Freud, who considered the main cause of mental illnesses to be the suppression of sexual instincts, she connected their roots to the environment and,

¹ Assistant Professor of Persian Language and Literature, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: drbarzegar.ac.ir@gmail.com

like Adler, presented the argument that the key to personality lies in social relationships, not simply in childhood conflicts for pleasure. Freud considered biological and physiological factors to be the cause and driving force of neurosis, but Horney declared that the cause of neurotic problems was educational, cultural and social factors and emphasized the impact and role of these issues in personality development. The turning point of Horney's theory is "basic anxiety". She defined this concept as the child's feeling of being alone and helpless in a hostile world and stated in her theory of "basic contradiction" that mental illnesses are the result of violent and abnormal relationships between people and children. Accordingly, childhood is the most influential factor in the emergence of various personality types. This theory later became the basis for the analysis of literary works.

-Research Methodology

This research, using a descriptive-analytical method and using Karen Horney's psychological theory, examined the roots of anxiety in the story collection of Bill's Mourners, and the personality types of the individuals were examined and analyzed.

-Discussion and Analysis

The story collection "The Mourners of Bayal" consists of eight connected stories, all of which are neurotic characters whose neurosis stems from not experiencing the security of childhood in the family and abnormal society of Bayal village. According to Horney's theory, children's feelings of helplessness depend on their parents' behavior. However, many characters in Bayal do not have parents and do not dare to disobey or oppose in the traditional village society. In such circumstances, the child is forced to suppress his hostility, which has caused the basic anxiety of the village characters. Most of the characters in the stories mourn for every issue and problem. Superstition and madness have penetrated the minds of the characters, and poverty and external fears torment them. Appealing to religious saints and imams is a solution to reduce their anxiety. The type of most characters is benevolent, because they do not dare to disobey the elders of the village in order not to be rejected from Bayal community.

-Conclusion

Ramazan, the main character of the first story, is isolated and tries to escape from society. He is a nervous personality whose environment in Bayal makes him feel anxious and insecure. Ramazan rejects his mother's death by reacting to avoid acceptance. Like a homeless child, he is left alone and has fundamental anxiety. For him, being away from his mother is equivalent to death. MirzaNasir, the main character of the second story, has a fundamental conflict due to his father's bullying and leaves Bayal on the night of Agha's death in search of his cousin Zahra. On the night of the incident, he dreams of Zahra's death and the fear of losing Zahra causes him anxiety. In the third story, the people of Bayal become anxious after witnessing famine and the blowing of white winds, and consider

3/ Representation of Anxiety in the Characters of the Story...

themselves and others guilty. They try to find the reason for their anxiety in external factors with logical reasoning and seek forgiveness from the infallible Imams to get rid of their feelings of guilt. The main character of the fourth story, Mashdi Hassan, is a neurotic character who is strongly attached to his cow. After the cow dies, He cannot believe in its death. By denying it, he sends anxiety to his subconscious. In the fifth story, Abbas falls in love with the old dog of Khatun Abad and takes care of it despite the opposition of others. Abbas does not have a mother, and his love for the dog is a substitute for his love for his mother that reduces his fear and anxiety. In the sixth story, the people of Bayal try to reduce the pressure of anxiety in their unsafe environment by taking refuge in the electric thermocouple as a sacred symbol. They seek forgiveness for their sins by mourning alongside it. In the seventh story, Musorkheh is a fifteen-year-old, lonely boy who has no family and the lack of love has caused him to need the approval and attention of others. The eighth story is about the character of Mashdi Safar's son. He needs admiration, ambition, and power. His personality type is domineering and always arguing and criticizing others.

References

Books

- Appley, Ernest, (1992), *Dream and Dream Interpretation*, translated by Del Ara Ghahraman, Tehran: Ferdows.
- Abedini, Hassan, (1980), *One Hundred Years of Fiction Writing in Iran*, two volumes, Tehran: Thunder.
- Baraheni, Reza, (1989), *Storytelling*, 4th edition, Tehran: Alborz Publishing House.
- Bruno, Frank, (1991), *Descriptive Dictionary of Psychology*, translated by Farzaneh Taheri and Mahshid Yassei, Tehran: No Publishing House.
- Ghasemzadeh, Mohammad, (2004), *Contemporary Iranian Fiction Writers (1991-1995)*, Tehran: Hirmand.
- Feist, Gregory J. and Anne Roberts, Tommy and Feist, Jess, (1999), *Theories of Personality*, translated by Yahya Seyed Mohammadi, twenty-second edition, Tehran: Rawan.
- Goldman, Lucien and Adorno, Theodor, (2009)., *Society, Culture, Literature*, translated by Mohammad Jafar Poyandeh, third edition. Tehran: Cheshme.
- Horney, Karen, (2019), *The Nervous Personality of Our Time*, translated by Mohammad Jafar Mosaffa, fourth edition, Tehran: Bahjat.
- -----, (1986), *The Nervous People of Our Time*, translated by Ebrahim Khajeh Nouri, second edition, Tehran: Negah.
- Jahoda, Gustav, (1992), *Psychology of Superstition*, translated by Mohammad Taghi Baraheni, Tehran: Alborz.
- Lawrence, Perrin and Oliver P, John, (2002), *Personality Psychology: Theory and Research*, translated by Mohammad Jafar Javadi and Parvin Kadivar, second edition, Tehran: Aizh Publications.

- Mehdipour Omrani, Roohollah, (2006), Criticism, Analysis and Selection of Gholam Hossein Saedi's Stories, Tehran: Rouzegar.
- Saaedi, Gholamhossein, (2007), Mourners of Bayal, Tehran: Negah Publishing House.
- Schultz, Duane P. and Schultz, Ellen Sidney, (2014), Theories of Personality, translated by Yahya Seyed Mohammadi, 3rd edition, Tehran: Ed.
- Shamloo, Saeed. (2011). Schools and Theories of Psychology in Personality. 10th edition. Tehran: Roshd.
- Yahyaabadi, Houshang, (2002), There is Gold within Me, Isfahan: Isfahan University Jihad.

Articles

- Masjedi, Hossein, (2010), "Magical Realism in the Works of Gholamhossein Saaedi", Researches in Persian Language and Literature (University of Isfahan), New Volume, No. 4, (8 issue). pp. 93-104.
- Rezaei, Mohammad Ali and Zirak, Sara and Azar, Amiresmail, (2019), "Representation of Personality Anxiety Based on Karen Horney's Theory in Simin Daneshvar's Novel Wandering Island", Scientific Quarterly, Journal of Comparative Literature, Year 4, Issue 12, Summer 2019, pp. 1-29.
- Sadeghzadeh, Mahmoud and Dehghan Banadaki, Leila, (2017), "Personality Psychology Components Based on Jung's Perspective in Saadi's Tales", Journal of Comparative Literature, Specialized Scientific Quarterly, Islamic Azad University, Yazd Branch, Year 1, Issue 2, Winter 2017, pp. 109-143.

فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی
دوره نهم، شماره سی و یکم، بهار ۱۴۰۴

بازنمایی اضطراب شخصیت‌های مجموعه داستان عزاداران بیل

بر اساس آراء کارن هورنای

مریم برزگر^۲ (نویسنده مسئول)

<https://doi.org/10.71497/jostarnameh.2024.1185650>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵

(صص ۱-۳۳)

چکیده

کارن هورنای از جمله روان‌کاوانی است که پیش از فروید بر تعامل‌های اجتماعی به‌مثابه عوامل مؤثر بر شکل‌گیری شخصیت تأکید کرد. توجه او بر بسترهای اجتماعی است که فرد در آن رشد می‌کند. هدف پژوهش حاضر واکاوی ریشه اضطراب در شخصیت‌های اصلی مجموعه داستان «عزاداران بیل» غلامحسین ساعدی است که بر مبنای آراء کارن هورنای به‌روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است. مجموعه داستان «عزاداران بیل» هشت داستان پیوسته دارد که شخصیت‌های تمامی داستان‌ها افرادی روان‌رنجورند، که ریشه عصبیت آن‌ها تجربه نکردن امنیت دوران کودکی در بستر خانواده و جامعه نابهنجار بیل است. بر اساس نظریه هورنای احساس درماندگی کودکان به رفتار والدینشان بستگی دارد. حال آنکه شخصیت‌های زیادی در بیل پدر و مادر ندارند، ولی در جامعه سنتی روستا جرأت نافرمانی و مخالفت نداشته‌اند. کودک در چنین شرایطی ناچار به سرکوب خصومت خود شده که باعث اضطراب اساسی در او می‌شود. اکثر شخصیت‌های داستان‌ها مضطربند و برای هر مشکل و مسئله‌ای عزاداری می‌کنند. خرافات و جنون در ذهن شخصیت‌ها رسوخ کرده و

^۱ استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. پست

الکترونیک: drbarzegar.ac.ir@gmail.com

فقر و ترس‌های بیرونی، آنان را آزار می‌دهد و تنها راه برای کم کردن اضطرابشان توسّل به مقدّسات مذهبی و امام‌زاده‌هاست. مردم روان‌رنجور بیل برای رفع نیازهای ده‌گانه خود دست به رفتارهای غیرمتعارف و ناهماهنگ با محیط اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند می‌زنند. **کلیدواژه:** عزاداران بیل، غلامحسین ساعدی، کارن هورنای، اضطراب.

۱-مقدمه

نقد روان‌شناختی متّکی بر نظریه‌های روان‌کاو بزرگ زیگموند فروید (Sigmund Freud) در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم به وجود آمد. پس از وی روان‌شناسان بزرگی چون آدلر (Alfred Adler) و یونگ (Carl Jung) در پی تکمیل آراء فروید وارد این حیطه شدند. کارن هورنای (Karen Horney) روان‌شناس و روان‌کاو آلمانی از پیروان فروید، در ابتدا با آراء و نظریه‌های او موافق بود، ولی پس از مدّتی مخالفت خود را با نظریه غریزه جنسی و غبطه زنان بر مردان اعلام کرد.

او بر خلاف فروید که دلیل اصلی بیماری‌های روانی را سرکوب غرایز جنسی می‌دانست، ریشه آن‌ها را به محیط متّصل می‌کرد و مانند آدلر این استدلال را ارائه نمود که کلید شخصیت در روابط اجتماعی قرار دارد، نه صرفاً در تنازعات دوران کودکی برای کسب لذّت. فروید عوامل بیولوژیک و فیزیولوژیک را علّت و محرّک عصیت می‌دانست، ولی هورنای عامل ایجاد مسائل عصبی را عوامل تربیتی و فرهنگی و اجتماعی اعلام کرد و بر تأثیر و نقش این مسائل در رشد شخصیت تأکید داشت.

نقطه عطف نظریه هورنای «اضطراب اساسی» است. او این مفهوم را به‌عنوان احساس تنها ماندن و بی‌پناه بودن کودک در جهان خصمانه تعریف کرده است و در نظریه «تضاد اساسی» خود بیان نمود که بیماری‌های روانی، حاصل روابط خشن و ناهنجار افراد با کودکان است. بر این اساس دوران کودکی تأثیرگذارترین عامل در بروز انواع تیپ‌های شخصیتی می‌باشد. این نظریه بعدها مبنای تحلیل آثار ادبی قرار گرفت.

۱-۱- بیان مسئله

مسئله پژوهش بررسی اضطراب شخصیت‌های مجموعه داستان «عزاداران بیل» با تکیه بر نظریه کارن هورنای است. «عزاداران بیل» نوشته غلامحسین ساعدی، نویسنده سرشناس دهه‌های چهل و پنجاه خورشیدی است. او تحصیلات خود را با درجه دکتری پزشکی،

گرایش روان‌پزشکی در تهران به پایان رساند و علاوه بر داستان‌نویسی، در زمینه نمایش‌نامه، فیلم‌نامه‌نویسی و قصه‌نویسی برای کودکان فعال بود. او پس از کودتای ۱۳۳۲ و ادبیات پسابوف‌کوری «در داستان‌هایش برای رسیدن به نتایج تمثیلی، با کمک عوامل ذهنی و حسی اغراق‌آمیز فضایی مشکوک و ترسناک می‌آفریند.» (عابدینی، ۱۳۶۹: ۲۳۱) و «پس از هدایت، نخستین نویسنده‌ای است که به کشف روان‌پریشی در آدم‌های داستان‌هایش می‌پردازد.» (قاسم‌زاده، ۱۳۸۳: ۲۰۸).

ساعدی علاوه بر تمرکز بر شخصیت‌ها، نگاهی انتقادی به رفتار آن‌ها دارد و فضای داستان‌ها، احساسات، اندیشه‌ها، وضعیت روحی شخصیت‌ها و تأثیر محیط را بر آن‌ها مورد واکاوی قرار داده است. با توجه به عقاید هورنای که ریشه مشکلات روانی را با محیط زندگی افراد و دوره کودکی مرتبط می‌داند، و به تأثیر تعاملات اجتماعی بر رشد شخصیت‌ها و شکل‌گیری اضطراب بر آن‌ها تأکید دارد، از آنجا که «ناقد روان‌کاو به دنبال تحلیل ابعاد شخصیت در چهارچوب متن است.» (صادق‌زاده و دهقان بنادکی، ۱۳۹۶: ۱۱۰) این جستار می‌کوشد با استناد به آراء کارن هورنای به سوالات زیر پاسخ دهد:

- ۱- عمده‌ترین دلایل اضطراب در شخصیت‌های مجموعه داستان عزاداران بیل چیست؟
- ۲- تیپ‌های شخصیتی در داستان‌های عزاداران بیل بر اساس نظریه کارن هورنای چگونه هستند؟

۱-۲-پیشینه و ضرورت تحقیق

درباره نظریه کارن هورنای و دیگر آثار غلامحسین ساعدی تحقیقاتی مجزا صورت گرفته که به آن‌ها اشاره خواهد شد.

-بهنام‌فر و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقد روان‌شناختی «دیگر سیاوشی نمانده» بر مبنای نظریه کارن هورنای»، با واکاوی تیپ‌های شخصیتی داستان، به این نتیجه رسیدند که شخصیت‌ها افراد روان‌پریشی هستند که برای تسکین عقده‌های حقارت خود به سه حالت دفاعی (مهرطلبی، برتری‌طلبی و انزوای طلبی) روی می‌آورند. آن‌ها به سرزمین اوهام پناه برده و با واگویه روانی از زمان می‌گریزند.

-شاگری و دیگران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های «سه‌گانه گدا، خاکسترنشین‌ها و آشغال‌دونی غلامحسین ساعدی» بر مبنای نظریه کارن هورنای»، به

این نتیجه دست یافتند که ساعدی با خلق شخصیت‌های روان‌رنجور طبقات فرودست اجتماع، سعی در بیداری جامعه خفقان‌زده دوره پهلوی دارد. شخصیت‌های اصلی و فرعی سه داستان مذکور را گدایان تشکیل داده‌اند. بر اساس نیازهای ده‌گانه کارن هورنای و مکانیسم‌های دفاعی آن‌ها، راهکارهای تدافعی شخصیت‌ها با نقش‌های یکسان، در برابر اضطراب اساسی آن‌ها مشخص گردید.

- صالحی مازندرانی و دیگران (۱۳۹۵) در مقاله «نقد روانکاوانه باورها و کنش‌های عامیانه در مجموعه داستان‌های عزاداران بیل غلامحسین ساعدی»، معتقدند که در تمام داستان‌های عزاداران بیل مفاهیم روان‌شناسی فردی دیده نمی‌شود؛ بلکه مفاهیم روان‌شناسی جمعی با باورهای کهن و نخستین مردم آمیخته است. مفاهیم جمعی کهن الگوی مادر نیک، اسطوره قهرمان و نیروهای جادویی و فراواقعی بخش قابل‌توجهی را در این داستان‌ها به خود اختصاص داده‌اند. هم‌چنین جو خرافات، باورهای بومی و کنش‌های عامیانه در تمام داستان‌ها به چشم می‌خورد. ساعدی با پررنگ کردن خرافات و برخی باورهای ناروا و پوچ اجتماع را به خردگرایی و پژوهش در رویدادها می‌کشانند.

برای نخستین بار پژوهشی مستقل در بازنمایی اضطراب در شخصیت‌های داستانی عزاداران بیل شکل گرفته که این سبب ضرورت انجام تحقیق است. اهمیت این پژوهش از دو جهت قابل بررسی است: نخست اینکه غلامحسین ساعدی تصویری نمادین از جامعه خرافه‌پرست و نابهنجار ایران دهه چهل شمسی به دست داده تا وضعیت روحی افراد جامعه بیل را به عنوان نمونه‌ای از کل جامعه ایران را پس از ناکامی کودتای ۱۳۳۲ به تصویر بکشد. از آنجا که «با روش نقد روانکاوانه تأثیری را که جامعه، محیط، عرف، سنن اجتماعی بر شکل‌گیری جریان‌های باطنی و روحی نویسنده و شخصیت‌های اثرش دارند.» (رضایی و دیگران، ۱۳۸۸: ۵)، ضرورت دارد که با بهره از نظریه کارن هورنای دلایل روان‌رنجوری شخصیت‌های مجموعه داستان عزاداران بیل و اضطراب آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۳- روش تحقیق

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و بهره از نظریه روان‌شناسی کارن هورنای به بررسی ریشه‌های اضطراب در مجموعه داستان عزاداران بیل پرداخته و تیپ شخصیتی افراد مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفت.

۲-۱-نظریه کارن هورنای

از نظر کارن هورنای «اولین نشانهٔ عصبیت غیرعادی بودن رفتارها و عدم انطباق آن رفتارها و عکس‌العمل‌ها با معیارها و الگوهای محیطی است که شخص در آن زندگی می‌کند.» (هورنای، ۱۳۹۸: ۱۵) و «عامل ایجاد مسائل عصبی، عوامل تربیتی و فرهنگی و اجتماعی است.» (گلدمن و آدورنو، ۱۳۹۸: ۱۱). او از دو علامت و نمود خارجی در تمام انواع عصبیت‌ها نام می‌برد که یکی «انعطاف‌پذیری یا اجباری بودن رفتارها و عکس‌العمل‌ها و دیگری عدم استفاده از امکانات واقعی است (هورنای، ۱۳۹۸: ۲۰). هورنای در کنار این عوامل، از اضطراب به عنوان علامت درونی عصبیت نام می‌برد و می‌گوید من آن را به منزلهٔ موتور محرک عصبیت می‌دانم که در تمام تیپ‌های عصبی به چشم می‌خورد (همان).

نظریهٔ شخصیت هورنای شرح می‌دهد که چگونه فقدان محبت در کودکی، موجب اضطراب و خصومت می‌شود (شولتز و شولتز، ۱۳۹۳: ۲۳۳). دو نیاز بسیار مهم و اساسی دوران کودکی عبارتند از: نیازهای اولیه که شامل نیاز به غذا، آب، خواب و مانند آن می‌شود و دوم نیاز به امنیت، که نبود آن به اضطراب ختم می‌گردد. «اضطراب یک تجربهٔ دردناک هیجانی است و از تهدید با خطری برای ارگانسیم خبر می‌دهد. بر خلاف ترس که در آن منبع تنش شناخته شده است، در حالت اضطراب شناور و آزاد است، انسان نمی‌تواند حالت تنش خود را به شیء خارجی نسبت دهد.» (لارنس و الیورپی، ۱۳۸۱: ۷۲).

هورنای «اضطراب را یک پدیدهٔ روانی می‌داند که نطفهٔ آن به وسیلهٔ خشم و نفرت بسته می‌شود و بعد هم تحت تأثیر مقداری فعل و انفعالات ناآگاهانه روانی از قبیل: سرکوب کردن، منطق‌تراشی، و سایر وسایل و تاکتیک‌های دفاعی رشد و حرکت می‌کند.» (هورنای، ۱۳۶۵: ۷۴). او دلیل اصلی بیماری‌های روانی را حاصل روابط خشن و ناهنجار افراد با کودک می‌داند. شرایط ناهنجار دوران کودکی مانع پرورش استعدادها و کودک شده و چنان اضطراب و تشویشی در او به وجود می‌آورد که به آن «اضطراب اساسی» گفته می‌شود.

کودک در محیطی چنین ناامن، به دنبال راه چاره‌ای است که خود را از کمند آزار دیگران رها کند تا کمتر دچار دلهره شود. راه‌هایی که کودک به آن دست می‌یازد از سه حالت خارج نیست: مهرطلبی، برتری‌طلبی و عزلت‌طلبی. اگر کودک می‌توانست منحصرأً به یکی از این

سه سپر دفاعی پناه ببرد، دچار عذاب و رنج نمی‌شد، اما مشکل اینجاست که بنا بر موقعیت-های مختلف، کودک ناچار است از هر سه راه یاد شده، استفاده کند و از آنجا که این‌ها، با هم مغایرت دارند، چنان کشمکش و تضادی در کودک ایجاد می‌شود که هورنای آن را «تضاد اساسی» می‌نامد. در یک تصویر ایده‌آل، شخص این تضاد را نمی‌بیند، یعنی ماهیت حالت‌های عصبی را قلب می‌کند و هر یک از آن‌ها را لازمه یک شخصیت قوی و ایده‌آل می‌پندارد. او میل به تسلیم، گذشت و تو سری خوردن را نشانه بزرگی و آقامنشی خود می‌پندارد (مهرطلبی)، میل غلبه و تسلط بر دیگران را لازمه یک شخصیت محکم و برجسته فرض می‌کند (برتری‌طلبی) و احتیاج به عزت‌گزینی را دلیل خردمندی و زهد و پارسایی خود می‌داند (هورنای، ۱۳۸۲: ۸۱)، بنابراین کودک ندانسته و بدون آگاهی صریح، روش‌هایی را به کار می‌برد و حیل‌هایی می‌اندیشد و به طور کلی خود و زندگی‌اش را به گونه‌ای شکل می‌دهد و هماهنگ می‌کند که حتی‌المقدور با اطرافیانش ایجاد تضاد و کشمکش ننماید (همان: ۳۲).

هورنای نقش محیط پر تنش و نابهنجار را در شکل‌گیری هویت شخصی کودک و افراد بسیار مؤثر می‌داند. او «بر تأثیر و نقش این مسائل در رشد شخصیت تأکید کرده و به این ترتیب، روان‌کاوی را در این جهت سوق داده است.» (برونو، ۱۳۷۰: ۲۷۰). به عقیده او «انگیزه اصلی رفتار انسان، احساس امنیت است.» (شاملو، ۱۳۹۰: ۹۴).

عدم امنیت در محیط نابهنجار و مردمش، در کودک ایجاد ترس و اضطراب می‌کند. ترس و اضطرابی که کودک از دنیا و مردم دنیا پیدا می‌کند رفته‌رفته از جاهای مختلف تقویت می‌شود؛ به این معنا که وقتی خشونت و آزار افراد دور و بر کودک هسته وجودی او را سست و ضعیف نمود، در رابطه با دیگران نیز قدرت و جرئت دفاع خود را از دست می‌دهد و در نتیجه، تبدیل به موجودی توسری‌خور، ناتوان، حقیر، حساس و زودرنج و آسیب‌پذیر می‌گردد. او احساس می‌کند موجودی است مطرود، ناخواستی، بی‌کس و بی‌پناه، در دنیایی که مردمش همه پر از خصومت و آزار هستند (هورنای، ۱۳۶۵: ۹۱).

این خصومت سرکوب‌شده به حس ناامنی و نگرانی منجر می‌شود که این حالت اضطراب بنیادی-اساسی-نامیده می‌شود. اضطراب بنیادی به خودی خود روان‌رنجوری نیست؛ بلکه خاک حاصلخیزی است که روان‌رنجوری می‌تواند در هر زمانی در آن پرورش یابد.» (فیست

و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۴۸). این اضطراب بر روابط فرد با دیگران تأثیر می‌گذارد و به همین سبب شخص با روش‌های ناسالم سعی در کنار آمدن با دیگران دارد.

یکی از عوارض اضطراب اساسی، تنهایی عاطفی است. هورنای چهار روش را مشخص کرد که افراد به وسیله آن‌ها از خودشان در برابر احساس تنها بودن در دنیای بالقوه متخاصم محافظت می‌کنند: روش اول: «جلب کردن عشق و محبت»، روش دوم: «مطیع بودن»، سومین روش: «کسب کردن قدرت» و چهارمین ساز و کار محافظ «کناره‌گیری» است. این چهار ساز و کار یک هدف دارند: دفاع کردن از خود در برابر اضطراب اساسی. به نظر هورنای چهار تاکتیک در اجتماع امروز برای فرار و عدم آگاهی از اضطراب اساسی، برای شخص عصبی وجود دارد:

۱- منطق‌تراشی: این است که شخص سعی می‌کند برای اضطراب خود تعدادی دلیل و عوامل خارجی پیدا کند، تا منشأ اضطراب را از درون خود به خارج منتقل نماید.

۲- انکار: شخص عصبی در این تاکتیک می‌کوشد تا اضطراب خود را در ضمیر ناآگاه ننگه دارد و از ورود آن به قسمت هشیار ذهن جلوگیری کند.

۳- تحذیر: بعضی از افراد عصبی برای اینکه نیش اضطراب را در خود حس نکنند، به الکل و مواد مخدر پناه می‌برند. شماری نیز خود را غرق در فعالیت‌ها و مشغولیت‌های اجتماعی می‌کنند؛ تا از هرگونه احساس درونی خود بی‌خبر بمانند.

۴- اجتناب: شخص آگاهانه یا به‌طور ناآگاه از هر موقعیت، از هر فکر و از هر احساسی که احتمال تحریک اضطراب در آن هست، خود را دور ننگه می‌دارد. تاکتیک اجتناب منجر به بروز مسائل و عوارض فرعی می‌گردد که مهم‌ترین آن‌ها «ترمزهای» روحی است (یحیی-آبادی، ۱۳۸۱: ۸۲-۸۳).

با توجه به آنچه گفته شد؛ اضطراب شخص عصبی از دو کانون سرچشمه می‌گیرد: الف. اضطراب اساسی که ناشی از عجز و درماندگی در هنگام کودکی، در شخص ایجاد می‌شود.

ب. اضطرابی که پس از ایجاد خود ایده‌آلی و نظام غرورها (ناشی از جریحه‌دار شدن غرورها) و عناد به خود شکل می‌گیرد. این‌گونه از اضطراب، اضطراب اولی را تجدید می‌کند (همان: ۱۹۶) و زمینه را برای روان‌رنجوری فراهم می‌سازد.

هورنای نیازهای شخص روان‌رنجور را در ده طبقه مشخص کرد که این نیازها راهبردهای دفاعی او را توصیف می‌کنند:

۱. نیاز روان‌رنجور به محبت و تایید؛ ۲. نیاز روان‌رنجور به همسری قدرتمند؛ ۳. نیاز روان‌رنجور به محدود کردن زندگی در مرزهای تنگ؛ ۴. نیاز روان‌رنجور به قدرت؛ ۵. نیاز روان‌رنجور به بهره‌کشی از دیگران؛ ۶. نیاز روان‌رنجور به شهرت یا مقام اجتماعی؛ ۷. نیاز روان‌رنجور به تحسین شخصی؛ ۸. نیاز روان‌رنجور به جاه‌طلبی و موفقیت شخصی؛ ۹. نیاز روان‌رنجور به خودبستگی و استقلال؛ ۱۰. نیاز روان‌رنجور به کمال و آسیب‌ناپذیری (فیست و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۵۰-۲۵۲).

۲-۲- مجموعه داستان عزاداران بیل

این مجموعه داستان در سال ۱۳۴۳ و با فاصله کمی پس از رفرم آمریکایی شاه و اصلاحات ارضی منتشر شد که نتیجه مستقیم اصلاحات نامتوازن در ایران به شمار می‌آید. بخش‌هایی از مجموعه عزاداران بیل در عین برخورداری از رئالیسم اجتماعی، به روانکاوی شخصیت‌ها می‌پردازد.

این مجموعه هشت داستان پیوسته است که در روستایی به نام بیل می‌گذرد. بیل «دهی پا در هوا است، که یک جهان‌بینی ذهنی، با تمام تمثیل‌ها و رمزها و اشارات طبی و روانی، به سراغش رفته است، البته از خود ده به‌عنوان یک ده عینی خبری نیست.» (براهنی، ۱۳۶۸: ۴۶۶).

شخصیت‌های داستان‌ها از خرافات جامعه رنج می‌برند و بیشترشان روان‌رنجور، دگرآزار و بعضی خودآزارند که همیشه احساس گناه می‌کنند. ساعدی «روحیات و درونیات نیمه مستحکم و نیمه متزلزل روستاییان فقرزده و در عین حال دین باور را می‌شکافد و پوسته ضخیم خرافات و باورهای غیر علمی را می‌درد و هسته واقعی آن را می‌نمایاند. او با نشان دادن درون پریشان آدم‌ها (جزء) به نظام گسیختگی شیرازه زندگی اجتماعی (کل) می‌رسد (مهدی‌پور عمرانی، ۱۳۸۵: ۲۱).

این قصه‌ها در فضایی جادویی می‌گذرند و شخصیت‌ها زیر سیطره این قدرت روزگار می‌گذرانند. «زمینه گرایش ساعدی به رئالیسم جادویی را نیز باید در دو علت عمده جست‌وجو کرد. نخست توجه ساعدی به جنبه‌های روان‌شناختی شخصیت‌های داستان و به‌ویژه ترسیم

شخصیت‌های روان‌پریشی که بر اثر نابسامانی‌های اجتماعی، به حالاتی نظیر هذیان‌گویی و توهم دچار می‌شوند.» (مسجدی، ۱۳۸۹: ۵۰).

در بیل محل زیارتی به نام «نبی آقا»، وجود دارد که مردم از آن انتظار کرامت و معجزه دارند. با وجود روشن کردن شمع، خواندن دعا، نبی آقا حاجات مردم روستا را برآورده نمی‌کند. وقایع روستا در فضایی وهمناک و اضطراب‌برانگیز می‌گذرد و از این نظر به دنیای خواب نزدیک است.

نویسنده در این داستان‌ها سکوت کرده و از طریق گفت‌وگوی میان شخصیت‌ها داستان را به دست آنان می‌سپارد تا آن را روایت‌کنند. او مانند یکی از اهالی گوشه‌ای نشسته و تمام گفت‌وگوهایشان را ثبت کرده، بدون اینکه دخالتی بی‌جا کند و مانند روان‌کاوی تک‌تک شخصیت‌ها را در رویدادهای مختلف مورد واکاوی قرار می‌دهد و حرکات آنان را زیر نظر دارد. داستان پر از گفتگو است و توصیف بسیار کم است.

۳- بحث و بررسی

۳-۱- خلاصه داستان اول

زن کدخدا بیمار شده و کدخدا و رمضان سوار بر گاری اسلام راهی شهر می‌شوند. رمضان بسیار نگران مادرش است. صدای زنگوله گاه‌وبیگاه از بیابان فضا را هراس‌انگیز می‌سازد. اسلام به رمضان پیشنهاد می‌دهد پس از بازگشت از شهر، دختر مشدی‌بابا را برایش خواستگاری کنند، اما رمضان هیچ توجهی نمی‌کند. با پیدا کردن ماشین، کدخدا، پسرش و بیمار راهی شهر می‌شوند. در میان راه راننده با دیدن وضعیت پیرزن او را مردنی می‌خواند و این حرف راننده، رمضان را بیش از پیش هراسان می‌کند. زن کدخدا در همان ساعت ابتدایی ورودش به مریض‌خانه فوت می‌کند. کدخدا به‌طور پنهانی او را در گورستان به خاک می‌سپارد. رمضان کالسکه سیاهی با زنگوله‌های آویزان می‌بیند که شمع سبزی از آن به بیرون می‌افتد. رمضان در انتظار بازگشت مادر از بیمارستان در مریض‌خانه می‌ماند و کدخدا به بیل باز می‌گردد. شمع سبز را به بیل می‌آورند و اسلام و مشدی‌بالا، آن را به دخترک می‌دهند تا در شب عروسی‌اش روشن کند. در آخر مادر رمضان در شبی وهمناک و پوشیده در هاله‌ای

ابهام به دنبال رمضان آمده و او را با خود می‌برد. دختر مشدی‌بابا هم شمع را در شبی تاریک در نشانه‌گاه روشن می‌کند.

۳-۱-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان اول

نمادهایی چون کالسکه سیاه، صدای زنگوله، موش‌ها باعث اضطراب رمضان، شخصیت اصلی داستان می‌شوند. «هر چیزی که رابطه مطمئن بین کودک و والدین را مختل کند، می‌تواند اضطراب ایجاد کند، بنابراین اضطراب اساسی مادرزادی نیست و تحت شرایط محیطی و اجتماعی، همچون نگرش سلطه‌گرانه، فقدان حمایت، فقدان محبت و رفتارهای متغیر هستند. کودک درمانده در دنیای تهدیدکننده در جست‌وجوی امنیت خاطر است و تنها نیروی محرک رفتار انسان نیاز به سلامت، امنیت و رهایی از ترس است.» (هورنای، ۱۳۹۶: ۵۵).

رمضان با محیط و اجتماع خود ارتباطی ندارد، چراکه شخصیتی روان‌رنجور و انزواطلب است که سعی در گریز از جامعه دارد. اضطراب او مزمن است و مشکلات روانی او، در کودکی و عوامل تربیتی و فرهنگی محیط نابهنجار بیل ریشه دارد. او ترس از دست دادن مادر را دارد و این ترس باعث اضطراب وی می‌شود. «رمضان سر مادر را گرفت بالا. ننه با چشم‌های باز بیابان و تاریکی را نگاه کرد. رمضان گفت: چی می‌خوای ننه؟ ننه رمضان گفت: می‌خوام بدونم این دیگه چیه: رمضان گفت: کدوم؟ اسلام و کدخدا برگشتند نگاه کردند. ننه رمضان گفت این صدا که میاد؟ گاری را نگه داشتند. صدای زنگوله از دور شنیده می‌شد.» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۱۶). صدای زنگوله باعث اضطراب اساسی در رمضان می‌شود و آنرا صدای مرگ می‌داند، چرا که مادر رمضان هم از صدای زنگوله وحشت داشت.

هنگامی که رمضان در بنفشه‌زار منتظر پدرش هست: «کالسکه سیاهی پیدا شد که دو تا اسب چاق و چله می‌کشیدندش. از زوارهای بغل کالسکه زنگوله‌های کوچکی آویزان بود. کالسکه وارد میدان‌چه شد و ایستاد. اسب‌ها، نفس تازه کردند و به طرف خیابان شلنگ برداشتند و زنگوله‌ها را به صدا در آوردند.» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۲۲). به کالسکه‌ای سیاه زنگوله‌هایی وصل شده بود، همان زنگوله‌هایی که رمضان در راه صدایشان را شنیده بود. او بلند شد و نشست و گریه‌هایش را خورد. آفتاب تازه کج شده بود و زیر پای آن‌ها دره بزرگی با تخته سنگ‌های سیاه دهان باز کرده بود. رمضان گفت: «نگاه کن بابا، میشنفی؟ اونجاس!» کدخدا صدای

زنگوله را شنید. راننده گفت: «چی رو میگی؟» رمضان گفت: «تو نمیشنی؟ صدای زنگا را نمی‌شنوی؟» (همان: ۱۴).

رمضان شخصیتی عصبی است که محیط بیل به او احساس اضطراب و ناامنی می‌دهد. تنها منبع عشق و امنیت او مادرش است که نمی‌تواند مرگش را بپذیرد. با انکار می‌کوشد تا اضطراب خود را در ضمیر ناآگاه نگه دارد و از ورود آن به قسمت هشیار ذهن جلوگیری کند. کالسکه سیاه و زنگوله نماد مرگ هستند که از ناخودآگاه رمضان به خودآگاه آمده و نمودار می‌شوند تا تضاد اساسی رفتار رمضان را به صورت روشنی تشریح کنند. رمضان با واکنش اجتناب از پذیرش، امکان مرگ مادرش را واپس می‌راند و تنها به بهبود او فکر می‌کند. او همانند کودک بی‌پناهی، تنها مانده و این تنهایی باعث اضطراب اساسی او می‌شود. ساعدی به گونه‌ای عقده اودیپ فروید را تعدیل کرده و آنرا به عقده مادر تبدیل ساخته است، تا جایی که محبت افراطی رمضان به مادر باعث مرگش می‌شود.

تیپ شخصیتی رمضان مهرطلب و عزلت‌گزین است. او آن‌چنان به مادر وابسته است که دوری از او مساوی با مرگ است، مرگی که در شبی وهم‌انگیز اتفاق می‌افتد. در حقیقت در پایان داستان رمضان با رفتن به همراه مادرش به سوی بنفشه‌زار از دنیای واقعی گریخته و به ناخودآگاه پناه می‌برد. حال این ناخودآگاه مرگ باشد یا رسیدن به مرحله جنون. «رمضان جلو رفت، صدای نفس نفس کسی از پشت در می‌آمد. در را که باز کرد ننه‌اش را دید که لباس‌های نو نواری پوشیده. رمضان خوشحال رفت بیرون و دست ننه‌اش را گرفت. هر دو با عجله دور شدند. باد شدیدی می‌وزید و آن‌ها را جلو می‌راند. از دوردست صدای زنگوله‌ها شنیده می‌شد. رمضان گفت: «کجا می‌ریم ننه؟ می‌ریم بیل؟ ننه گفت: «بیل نمی‌ریم، می‌ریم بنفشه‌زار.» (همان: ۲۶).

شمع سبز بزرگ نشانه امید و عشقی است که اسلام و کدخدا به دل رمضان انداخته‌اند، اما رمضان فکر ازدواج با دختر مشدی‌بابا را به ناخودآگاه خود می‌راند تا پیوند خود را با مادر حفظ کند. او به واسطه ترس از دست دادن، به طور ناخودآگاه از دختر مشدی‌بابا اجتناب می‌کند، چرا که گزینش تنهایی یکی از عوارض اضطراب اساسی است. از کالسکه سیاه شمع بزرگ و سبزی به زمین و به دست موش‌ها می‌افتد و سپس دست به دست به دختر مشدی‌بابا می‌رسد تا آن را در انتظار رمضان در نشانه‌گاه روشن کند: «شب که شد، دختر مشدی‌بابا از

پشت بام رفت پایین و شمع سبز و بزرگ را برداشت و آمد بیرون. رفت طرف تپه، تا در نشانه‌گاه روشن کند.» (همان: ۲۴). دختر مشدی‌بابا شخصیتی مهرطلب دارد و به دنبال کسب حس امنیت است. او تلاش می‌کند تا عشق و محبت رمضان را جلب کند و بی‌توجهی او باعث اضطراب و سرخوردگی وی می‌شود. شمع سبز نیز در داستان دختر مشدی‌بابا و روشن کردن آن در نشانه‌گاه نشانه حضور رمضان در فکر و ذهن دخترک است.

۳-۲- خلاصه داستان دوم

داستان با مرگ «آقا» شروع می‌شود. پسر آقا، میرزانصیر به دنبال خوابی که از مرگ دخترخاله‌اش می‌بیند دگرگون شده و گریه می‌کند. او بی‌توجه به مرگ پدر، پیش از خاک- سپاری به همراه خاله برای پیدا کردن زهرا، دخترخاله بیمارش به شهر می‌رود. زهرا در شب مرگ آقا در خواب می‌بیند که عده‌ای با بستن طناب به پاهای آقا، او را به داخل گودالی می‌کشند و پسر مشدی صفر کاسه لعابی به دست دارد که ماهی در آن حرکت می‌کند. از آن طرف، مشدی جبار و پسر مشدی صفر به دنبال حاج‌شیخ به سیدآباد می‌روند تا او را برای خواندن نماز میت به بیل بیاورند. حاج‌شیخ هم مانند خیلی از اهالی سیدآباد بیمار است. او برای فرار از ننگ فرار کردن پسرش با دختری به شهر، به منزل گداخانم آمده است. گداخانم پیرزنی کور است که سراسر خانه‌اش را علم و پرچم چسبانده و تمام بیماران در خانه‌اش برای گرفتن شفا جمع شده و زار زار گریه می‌کنند. مشدی جبار و پسر مشدی صفر، حاج‌شیخ را با بدن باد کرده به بیل می‌آورند. وی پس از کفن و دفن و خواندن نماز میت به خانه آقا رفته و شب را آنجا می‌ماند، اما هنگام دفن آقا، کدخدا در گودال کوزه لعابی پر آبی را می‌یابد که روی آن عکس ماهی قرمز کوچکی نقاشی شده است که بی‌شباهت به خواب زهرا نیست. صبح‌گاه مردم بیل با جسد بی‌جان و باد کرده حاج‌شیخ روبرو می‌شوند. از آن سو، مریض‌خانه شهر آنقدر شلوغ است که جایی برای زهرا وجود ندارد و او مجبور به ترک آنجا می‌شود. میرزانصیر و خاله‌اش به مریض‌خانه می‌روند، اما زهرا آنجا نیست و داستان با تعلیق پایان می‌یابد.

۳-۲-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان دوم

زهرا در شب حادثه خوابی می‌بیند که به گونه‌ای تحقق آرزوهایش در ناخودآگاه است: «شب‌ی که آقا مرد، او خوابش را می‌دید که به پای آقا طنابی بسته‌اند و یک عده جمع شده‌اند

و می‌خواهند به ته چاه بزرگی سرازیرش کنند. کلاغ‌ها آمده‌اند پشت‌بام آقا و بال‌هایشان را تکان می‌دهند و گاری اسلام سر کوچه. مشدی جبار و پسر مشدی صفر ایستاده‌اند توی گاری. پسر مشدی صفر کاسه‌ای به دست دارد و توی کاسه ماهی قرمز کوچکی دور خودش می‌چرخد.» (همان: ۳۷).

زهره در ناخودآگاه، آقا را مانعی در برابر عشق میرزانصیر به خود می‌داند. او شخصیتی روان‌رنجور است که نیاز به محبت و تأیید دارد و عدم دریافت آن موجب رفتن او به شهر می‌شود. از بیل دور می‌شود تا با اجتناب از برخورد با آقا، اضطراب اساسی خود را کنترل کرده و از خود حمایت کند. وجود کلاغ در خواب زهره نشان از اضطراب اوست که با مرگ و فاجعه پیوند دارد. زهره در خواب به‌طور نمادین با مرگ آقا، خود و میرزانصیر را در کنار هم می‌بیند. «کلاغ را پرنده‌ای مرگبار تلقی می‌کنند.» (اپلی، ۱۳۷۱: ۳۹۰)، که پیام‌آور مرگست، مرگی که به دنبال آقا، حاج‌شیخ را هم به سمت گور می‌کشد.

میرزانصیر شخصیتی متزلزل که تضاد اساسی دارد. «هسته تضادهای اساسی را محیط ناجور و ناهنجار و خشن شخص، هنگام کودکی در او به‌وجود می‌آورد» (هورنای، ۱۳۸۲: ۲۹). اجحاف و زورگویی پدر و مادر، بی‌اعتنایی به احتیاجات خاص کودک، تحقیر و تخفیف او، تمجید و تحسین بی‌حد و... همه عواملی هستند که روح کودک را متزلزل کرده و موجب اضطراب و تشکیل تضاد اساسی در شخصیت او می‌شوند (یحیی‌آبادی، ۱۳۸۱: ۲۶).

میرزانصیر ترس از دست‌دادن زهره را دارد و اضطراب او را مأیوس و ناتوان ساخته است. این اضطراب به دلیل عجز و ناتوانی در برابر پدر است که از کودکی در وی ایجاد شده است. او در شب حادثه، خواب مرگ زهره را می‌بیند و حتی صبر نمی‌کند تا پدر را دفن کنند. اهالی بیل علت رفتار او را به قبل از مرگ پدرش عودت می‌دهند و دلیلش را جدایی از دخترخاله‌اش می‌دانند: «مشدی جبار گفت: می‌گن از روزی که دخترخالشو بردن مریض - خونه این جوری گیج و ویج شده.» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۳۱).

آقا پدر میرزانصیر شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به قدرت و جاه‌طلبی دارد و می‌خواهد زندگی را در مرزهای تنگ فکری خود محدود کند و به واسطه آن میرزانصیر را کنترل و محدود کرده است، اما با مرگ آقا این محدودیت برداشته شده و شخصیت درون‌گرا و

منزوی میرزانصیر را به حرکت واداشته و راهی شهر می نماید. شخصیت مهرطلب میرزانصیر دارای عدم هماهنگی در رفتار و حالات است.

۳-۳- خلاصه داستان سوم

این قصه به تشریح قحطی در بیل می پردازد. اهالی بیل برای تهیه خوراک به روستاهای مجاور سرازیر می شوند تا چیزی برای خوردن بیابند، و بعضی مانند حسنی، پسر ننه فاطمه و مشدی جبار شبانه به پوروس می روند تا دزدی کنند. پوروس روستایی نزدیک بیل است که اهالی اش با یاغی گری و دزدی زندگی می کنند. ننه فاطمه و ننه خانم دلیل بروز قحطی را گناه اهالی می دانند و در بیل راه می روند و آب تربت می پاشند، تا خداوند بلا را دور کند. روستاهای اطراف هم گرفتار قحطی شده اند و همگی با گاری هایشان برای یافتن آذوقه به خاتون آباد می روند، اما مردم خاتون آباد آذوقه هایشان را در چاه ها پنهان می کنند. در این میان حسنی و خواهر مشدی جبار به هم علاقه دارند و پنهانی با هم دیدار می کنند.

پوروسی ها گوسفندان مشدی جبار را دزدیده اند و او تصمیم به تلافی دارد و در این راه حسنی را با خود همراه می کند. حسنی بنابر خواهش مشدی ریحان با مشدی جبار به دزدی می رود و تنها با دو مرغ برمی گردند. نیمه های شب، خواهر مشدی جبار از خوابیدن برادرش، سوءاستفاده کرده و از حسنی می خواهد که کنار هم بخوابند، اما مشدی جبار به علت کابوسی که می بیند از خواب می پرد و حسنی و خواهرش را در کنار هم می بیند. حسنی و مشدی- ریحان فرار کرده و به شهر می روند و اهالی بیل که دلیل قحطی را گناهانشان می دانند، دوباره به عزاداری و طلب بخشش می پردازند.

۳-۳-۱- تحلیل اضطراب شخصیت های داستان سوم

اضطراب اساسی بر روابط فرد با دیگران تاثیر می گذارد و به همین سبب شخص با روش های ناسالم سعی در کنار آمدن با دیگران را دارد، همان طور که اهالی بیل رفتارهای غیر عادی دارند، چراکه با مشاهده قحطی و وزیدن بادهای سفید، خود و دیگران را گناهکار می دانند.

عدم احساس امنیت در دنیایی که بالقوه متخاصم است، اغلب مردم بیل را روان رنجور ساخته است. آن ها با منطق تراشی سعی دارند تا دلیل اضطراب خود را در عوامل بیرونی بیابند. در نتیجه برای رهایی از احساس گناه علم ها را از علم خانه بیرون آورده و دور تا دور

استخر بیل آویزان می‌کنند و با بوسیدن ضریح‌ها و دستمال کشیدن شمایل‌ها و توسل به امامان معصوم، طلب بخشش می‌کنند.

«ننه‌خانوم گفت: نه، فردا هیشکی از ده نمی‌ره بیرون. فردا عزاداری می‌کنیم، دخیل می‌بندیم، گریه می‌کنیم، نوحه می‌خونیم، شاید حضرت دلش رحم بیاد و ما رو ببخشه، بلا رو از بیل دور بکنه.» (همان: ۶۴). «اسلام با صدای بلند گفت: اغفرلنا یا رب العالمین... ننه‌خانوم گفت: تا عزاداری نشه، آقاها ما رو نمی‌بخشن.» (همان).

ننه‌خانم و اسلام روان‌رنجورند که برای مبارزه با اضطراب اساسی خود نیاز به کمال و آسیب‌ناپذیری دارند. آن‌ها برای رهایی از اضطراب و برای دفاع از خود طلب بخشش می‌کنند. این تفکر در کودکی و محیط اجتماعی شخصیت‌ها ریشه دارد که هر اشتباه یا گناه، تنبیهی به دنبال دارد. همان‌گونه که در کودکی از والدین مقتدر خود طلب بخشش می‌کردند، حال از امامان معصوم خود و شمایل طلب بخشش می‌کنند و بدون درک درست، تنها با توسل به عزاداری سعی در تسکین اضطراب خود دارند.

احساس گناه در تمام افراد عصبی وجود دارد و جزئی از ساختمان عصبیت است، منتها بعضی افراد آن را به صراحت بروز می‌دهند، ولی بعضی دیگر صریحاً نشان نمی‌دهند؛ اما به هر حال، از مجموعه حالات، رفتار، طرز فکر و عکس‌العمل‌هایشان می‌توان دریافت که به شدت گرفتار گناه عصبی هستند. به نظر هورنای، «اولین علامت احساس گناه این است که شخص همیشه خود را متهم می‌کند و مورد سرزنش و ملامت قرار می‌دهد. علامت دیگر احساس گناه این است که شخص به محض انجام هر عمل، خود را مجبور می‌بیند که عمل انجام شده را برای خودش و دیگران توجیه کند. نشانه سوم احساس گناه و تقصیر این است که شخص همیشه نگران است که مچش باز شود.» (هورنای، ۱۳۶۵: ۲۵۵).

در این داستان ننه‌خانوم-زن مشدی‌صفر- و ننه‌فاطمه-مادر حسنی- دو شخصیت شبیه به هم دارند. هر دو برای رهایی از اضطراب ناشی از بلایای طبیعی به صورت افراطی و وسواس‌گونه به مذهب روی می‌آورند. آن‌ها هر واقعه ناگواری را نتیجه گناهان دانسته و با عزاداری و خرافات سعی در تسکین خود دارند. در ابتدای داستان ننه‌فاطمه از وزش باد سفید هراسان شده، تا جایی که از اضطراب پسرش-حسنی- را نمی‌شناسد. این موجب سؤال

تعجب برانگیز اسلام می‌شود: «اسلام گفت: ننه فاطمه، پسر تو هم نمی‌شناسی؟» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۵۸).

ننه فاطمه شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به امنیت دارد. او ضعیف و شکننده است و تحت تأثیر بلایا دچار اضطراب اساسی می‌شود. اضطرابی که ناشی از عجز و درماندگی دوران کودکی است و عوامل خارجی علت و محرک آنند، ریشه آن از کودکی شروع شده و به صورت مزمن حاکم بر وجود او شده است. ننه خانوم و ننه فاطمه، به ظاهر برای دور کردن قحطی از بیل و در حقیقت برای کاهش تلاطم روحی-روانی خود در برابر درماندگی به پاشیدن آب تربت و عزاداری می‌پردازند. آن‌ها آب تربت را دارای نیرویی جادویی می‌دانند و برای غلبه بر ترس‌هایشان از آن بهره می‌گیرند:

«ننه خانوم گفت: کیا بودن؟ ننه فاطمه گفت: خدا می‌دونه! ننه خانوم گفت: بیا بریم. آب تربت همراهمونه، طوری نمی‌شه.» (همان: ۶۵). نشانه عصبیت در آن‌ها، رفتارهایی غیرعادی و اجباری است که تحت تأثیر محیطی که در آن زندگی و پرورش یافته‌اند، شکل گرفته است. «شب جمعه بود. پیرزن‌ها می‌رفتند از نبی‌آقا برای شفای بیماران خاک بیاورند.» (همان: ۱۴۷). نمادهای خرافی نشان‌دهنده جامعه روان‌رنجوری است که مملو از ترس و وحشت و ناامنی هستند.

۳-۴- خلاصه داستان چهارم

در این قصه گاو مشدی حسن می‌میرد و اهالی بیل به دروغ متوسل شده و به او می‌گویند که گاوش گم شده است، اما مشدی حسن باور نمی‌کند و حالش بد و بدتر می‌شود. بالاخره اسلام واقعیت را به او می‌گوید، اما مشدی حسن بهتر نمی‌شود و خود را چون گاو می‌پندارد. او مانند یک گاو در طویله می‌خوابد و گاه و یونجه می‌خورد. مردم برای بهبودش او را از قصاب و پوروسی‌ها می‌ترسانند، اما مشدی حسن که خود را گاو می‌داند، مدعی می‌شود که مشدی حسن همواره مراقب اوست و نمی‌گذارد چنین اتفاقی بیفتد.

خبر گاو مرده مشدی حسن به پوروسی‌ها می‌رسد و آن‌ها برای به‌دست آوردن لاشه گاو، شبانه به بیل می‌روند و از طویله صدای گاو زنده‌ای را می‌شنوند. اهالی بیل متوجه حضور پوروسی‌ها شده و به آن‌ها حمله می‌کنند، اما آن‌ها فرار می‌کنند. در ادامه، اهالی بیل مشدی-حسن را برای مداوا به شهر می‌برند، اما پوروسی‌ها در میانه راه، منتظر مشدی حسنی که فکر

می‌کنند گاو است، ایستاده‌اند. این داستان هم مانند داستان‌های قبلی با حالتی از تعلیق پایان می‌یابد و اسلام به همراه دیگر اهالی، اندوهگین بدون این که مشدح‌سن را به شهر ببرند و یا او را برگردانند، به بیل باز می‌گردند. داستان با گریه‌های زن مشدی‌حسن و صدای نعره گاو از خرابه دور به پایان می‌رسد.

۳-۴-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان چهارم

به اعتقاد هورنای اولین نشانه عصبیت غیرعادی بودن رفتارها و عدم انطباق آن رفتارها و عکس‌العمل‌ها با معیارها و الگوهای محیطی است که شخص در آن زندگی می‌کند (هورنای، ۱۳۹۸: ۱۵). مشدی‌حسن شخصیتی روان‌رنجور که فرزندی ندارد و با زنش مشدی‌طوبا زندگی می‌کند. او هیچ رابطه دوستانه‌ای با اهالی بیل ندارد و با کناره‌گیری از مردم سعی در محافظت از خود دارد. او زندگی خود را در مرزهایی تنگ محدود کرده و تنها چیزی که برایش اهمیت دارد گاوش است.

زن مشدی‌حسن از این وابستگی مطلع است، به همین دلیل وقتی گاو را مرده می‌یابد از ترس فهمیدن مشدی‌حسن، بسیار می‌گریزد: «زن مشدی‌حسن دوباره گفت: «آخه من چه کار کنم؟ اگر مشدی‌حسن برگرد و ببیند که گاوش مرده، جابه‌جا می‌افته و سخته می‌کنه.» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۹۲). علاقه مشدی‌حسن به گاو تا حدی است که تمام مردم از آن باخبرند، به طوری که مشدی‌حسن را با مرگ گاو از دست رفته می‌دانند: «اسماعیل سرفه کرد و گفت: «مشدی‌حسن دیگه از دست رفت، اون نمی‌تونه پا بگیره و آدم بشه.» (همان: ۹۴). اهالی سعی در پنهان‌کاری و دروغ دارند، اما مشدی‌حسن باور نمی‌کند و درواقع نمی‌تواند باور کند. او با انکار سعی دارد تا اضطراب را در ناخودآگاه خود نگه دارد. وابستگی شدید او به گاوش به گونه‌ای از وابستگی او به مادر نشأت می‌گیرد، چون گاو نماد مادینگی است. در سیر داستان، مشدی‌حسن بعد از این واقعه روی پشت‌بام می‌نشیند و به ماه خیره می‌شود.

قدما عقیده داشتند که با دیدن ماه نو، جنون دیوانگان گل می‌کند. در نتیجه مشدی‌حسن دگرگون شده و از هویت خود فاصله گرفته و خود را گاو می‌پندارد. مهم‌ترین نشانه تضاد درونی مشدی‌حسن تناقض و عدم هماهنگی در رفتار و حالت‌ها و تمایلات اوست. او به شهر نرسیده ناپدید می‌شود و تا آخر داستان، دیگر خبری از او نیست. «یکی از عوارض اضطراب اساسی، تنهایی عاطفی است. شخص عصبی مهرطلب که دچار اضطراب اساسی

شده است، خود را تنها و بی‌کس احساس می‌کند و تحمل این تنهایی برای او طاقت‌فرساست.» (یحیی‌آبادی، ۱۳۸۱: ۱۲۳). مشدی‌حسن با عزلت‌گزینی در مقابل اضطراب اساسی، از خود حمایت کرده و با غرق‌شدن در دلبستگی خود اثری از خود برجای نمی‌گذارد.

۳-۵- خلاصه داستان پنجم

عباس در خاتون‌آباد با سگ پیری مواجه می‌شود که در اثر حمله پوروسی‌ها و دفاع از صاحب سابقش زخم بزرگی بر بدن دارد و به علت پیری و از کارافتادگی کسی حاضر به نگهداری از او نیست. سگ پیر به دنبال عباس راه می‌افتد. دل عباس برایش سوخته و تصمیم می‌گیرد از سگ نگهداری کند. عباس، سگ را با خود به بیل می‌آورد، اما اهالی با سگ دشمنی می‌کنند. سگهای بیل، سگ خاتون‌آبادی را در جمع خود می‌پذیرند، اما مردم بیل به جز اسلام و کدخدا حاضر به تحمل او نیستند. در ادامه خاله عباس تهدید می‌کند که با وجود سگ در خانه، او را رها خواهد کرد و به هزه‌وان می‌رود؛ اما عباس اهمیتی نمی‌دهد و روزبه‌روز بیشتر دلبسته سگ خاتون‌آبادی می‌شود. او کارش را رها کرده و تمام روز به سگ پیر می‌رسد، اما اهالی بیل با طرح نقشه‌ای، عباس را به بهانه زن گرفتن به خانه اسماعیل، شوهر خواهرش می‌کشاند، در این هنگام پسر مشدی‌صفر به خانه عباس می‌رود و سگ را با کلنگ کشته و فرار می‌کند.

۳-۵-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان پنجم

سگ خاتون‌آبادی ویژگی‌های خاصی دارد که این حیوان را به خصایص انسان‌ها نزدیک می‌کند: عباس «سگ پشمالو و بزرگی را دید که با دهان باز پشت سرش ایستاده با چشم‌های مهربان نگاهش می‌کند و دم تکان می‌دهد.» (سعدی، ۱۳۸۶: ۱۱۷). سگ مهربان و پیر است و موجبات آرامش در عباس می‌شود. عباس شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به محبت و تأیید دارد و این محبت را در چشمان سگ می‌بیند.

در این قصه رابطه عباس تنها با یک سگ شکل می‌گیرد و حسادت مردم بیل را بر می‌انگیزد. او مانند خیلی از مردم بیل مادر ندارد و تنها خواهر او با اسماعیل ازدواج کرده است. خاله او از هزه‌وان به خانه‌اش آمده تا تنها نباشد و تحمل سگ پیر را ندارد. او نمی‌تواند ببیند که عباس از کارش زده و تمام وقتش را با سگ می‌گذراند. «خاله گفت: بیرونش کن، بیرونش

کن برود. عباس گفت: بیرونش کنم؟ خاله گفت: آره، آره بیرونش کن. عباس گفت: هیچ وقت بیرونش نمی‌کنم. خاله گفت: پس منم برمی‌گردم هزه‌وان؟ عباس گفت: مگه من می‌ذارم؟ خاله گفت: یا جای من یا جای این حیوان (ساعدی، ۱۳۸۶: ۱۲۹).

در روستایی که امیدی به روابط انسانی نیست و نمی‌توان به کسی اعتماد کرد، عباس دل به سگی پیر می‌بندد و در کنارش حس امنیت و اطمینان خاطر دارد. وجود سگ اضطرابش را کاهش می‌دهد، در حالی که خاله هر آن ممکن است به روستایش بازگردد. در حقیقت عشق به سگ جایگزینی برای عشق عباس به مادر است. در بیلی که آدم‌ها ناگاه بیمار می‌شوند و می‌میرند و یا دچار بلایی می‌گردند، عباس عشق به سگ را برمی‌گزیند تا ترس او را از جدایی کم کند. وابستگی عباس به سگ با ازدواج خواهرش شروع می‌شود و وجود خاله هم نمی‌تواند جای خالی خواهر را بگیرد، چرا که خاله هر آن ممکن است او را تنها بگذارد. در نتیجه، عباس با اینکه در ابتدا رغبتی به سگ پیر ندارد، اما با پایی شدن‌های سگ پیر او را با خود به بیل می‌برد و به او وابسته می‌گردد. پسر مشدی صفر شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به تحسین اهالی بیل دارد و برای به تصویر کشیدن قدرت و جسارت خود سگ را کشته و فرار می‌کند.

۳-۶- خلاصه داستان ششم

در این قصه ترمودینال برق از ماشین آمریکایی‌ها در نزدیکی بیل می‌افتد. مشدی جبار مردم بیل را از وجود جسم بزرگی در جاده آگاه می‌کند. هنگامی که اهالی بیل با آن جسم بزرگ چهار گوش مواجه می‌شوند، حدس‌های مختلفی می‌زنند تا اینکه اسلام از داخل صندوق صدای گریه می‌شنود و آن را امام‌زاده می‌داند، مردم هم به تبعیت از سخن اسلام حرفش را تأیید می‌کنند. در نتیجه، برای آن اتاقکی درست کرده، علم‌ها و بیماران را به آنجا می‌برند و شروع به عزاداری می‌کنند. آمریکایی‌ها به دنبال آن ترمودینال برق، وارد روستا می‌شوند و با دیدن اتاقک، آن را خراب کرده و ترمودینال برق و مشدی جبار را با خود می‌برند. داستان با شیون و گریه بیلی‌ها برای امام‌زاده از دست رفته پایان می‌یابد.

۳-۶-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان ششم

ترمودینال برق، شی‌ای مربع شکل که اهالی خرافه‌پرست بیل آن را امام‌زاده پنداشته و به عزاداری در کنار آن می‌پردازند، تا گناهانشان بخشیده شود. از آن‌جا که مسائل روانی انسان‌ها علل تربیتی و اجتماعی دارند، به نظر می‌رسد مردم جامعه بیل که رفتارهای غیر عادی دارند، روان‌رنجور و عصبی‌اند. در چنین جامعه‌ای که اکثر افراد حس عدم امنیت و ترس دارند، پناه بردن به شی‌ای چهارگوش عجیب و دور از انتظار نیست. ترمودینال برق نماد آرامگاه مقدّسی است که مردم بیل سعی دارند در کنار آن از فشار اضطراب‌های محیط ناامن خود بکاهند. امام‌زاده دو ویژگی محرز دارد: آرامش‌بخش است و دیگر خاموش است. این دو ویژگی توأمان یادآور آرامش نخستین است.

این قصه تمام اهالی بیل است. مردم روان‌رنجوری که در یک چیز تفاهم پیدا می‌کنند و مانند هم عمل می‌کنند. شخصیت‌های مطیعی که با پیروی از دیگری سعی در محافظت از خود در برابر احساس تنها بودن در دنیای متخاصم را دارند. مردم حیران و متعجب دور تا دور صندوق می‌ایستند و نمی‌دانند که چیست، اما همین‌که اسلام آن را امام‌زاده می‌داند، برای دفاع و محافظت از خود علیه اضطراب اساسی، بی‌چون و چرا از اسلام پیروی می‌کنند. «این تو هیچ‌کس گریه و زاری نمی‌کند. این یه ضریحه. ضریح یه امام‌زاده. نمی‌بینی چه جوری هستش؟ صدای گریه‌ها رو که شنیدین؟» (ساعدی، ۱۳۸۶: ۱۵۴). اسلام شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به جاه‌طلبی و قدرت را با بیان شنیدن صدای گریه از درون ترمودینال و امام‌زاده دانستن آن نشان می‌دهد. او به جهت برتری‌طلبی، سعی بر تحمیل عقاید و سخنانش بر اهالی بیل دارد.

این تلقی غلط ناشی از جهل و برای فرار از اضطراب اساسی مردم جاهل است که با تقدّس‌بخشی سعی در تسکین خود دارند. اهالی بدون تفکر به دنبال تأیید حرف اسلام توسط پسر مشدی‌صفر، گوسفندوار در پی تقدیس صندوق بر می‌آیند. حتی «ننه‌خانوم با عجله رفت و فانوس را گرفت بالا و با تعجب صندوق را نگاه کرد و زد به سینه و گفت: یا غریب‌الغربا، یا امام زمان!» (همان: ۱۵۵). آن‌ها صدای دستگاه ترمودینال، را حمل بر گریه کرده و آن را امام‌زاده می‌دانند، گویی امام‌زاده‌ها با گریه و زاری عجین شده‌اند و شخصیت‌های روان‌رنجور بیل، که دائم به دنبال گریه و زاری‌اند و امام‌زاده جدید را بهانه خوبی برای زاری می‌پندارند.

آن‌ها با سلب مسئولیت از خود، امام‌زاده را مسئول تمام ترس‌ها و اضطراب درونی خود می‌دانند، چرا که امام‌زاده از بیل دفاع و از بلایا جلوگیری خواهد کرد، مریضان را شفا خواهد داد و آن‌ها در کنار او احساس آرامش و امنیت خواهند کرد. جامعه‌ای که افراد به جای حل مشکلات به خرافات پناه برند، کاملاً نمایش‌دهنده دورانی است که ساعدی در آن می‌زیسته است. خرافات قدرت تعقل و تفکر را از مردم گرفته است. حتی تمام شدن دیوار امام‌زاده را معجزه می‌دانند: «کدخدا گفت: دیدین چه زود تموم شد؟ مشدی بابا گفت: به خدا معجزه بود. اسماعیل گفت: آقاها کم‌کمان کردن.» (همان: ۱۵۸).

در حقیقت اضطراب برگرفته از دوران کودکی، دورانی که کودک در تخاصم با یکی از والدین خود بر می‌آید، اما با سرکوبی مواجه شده و ترسی در وجودش شکل می‌گیرد. ترسی که به این طریق حاصل می‌شود جای خود را به اضطراب می‌دهد و موجب می‌شود که کودک دنیا را خطرناک ببیند و از آن بترسد. در نتیجه، دست به دفاع از خود می‌زند. فرد سعی می‌کند به بعضی چیزها ارزش جادویی ببخشد و با وابسته شدن به آن‌ها از ترس خود بکاهد. «اودیه ادعا می‌کند که این قبیل افراد روان‌رنجور در برابر تهدیدهایی که احساس می‌کنند، صرفاً این حالت دفاعی را در خود پرورش می‌دهند که به اشیاء و حرکات معینی نیروی جادویی ببخشند» (جاهودا، ۱۳۷۱: ۱۰۵). با آمدن آمریکایی‌ها و بردن صندوق باز هم اهالی پی به اشتباه خود نمی‌برند و برای از دست دادن امام‌زاده خود گریه می‌کنند: «اسلام و کدخدا با بیل خاک‌ها را کنار زدند و شمایل را آوردند بیرون. شب که شد مردها آمدند و جمع شدند کنار استخر. زن‌ها هم رفتند و نشستند پشت دیوار. اسلام رفت بالای سنگ سیاه مرده‌شوری و روضه از دست رفته، زار زار گریه کردند.» (سعدی، ۱۳۸۶: ۱۶۲).

۳-۷- خلاصه داستان هفتم

در این داستان موسرخه، یکی از اهالی جوان بیل دچار بیماری پرخوری می‌شود و مردم بیل برای رهایی از پرخوری‌هایش او را به سمت روستاهای اطراف می‌برند، اما موسرخه به هر روستایی که می‌رود از آنجا رانده می‌شود و به این ترتیب روستا به روستا برده می‌شود. در نبود موسرخه حیوانی پشمالو و گراز مانند که چند تکه لباس کهنه به او چسبیده است وارد بیل می‌شود. اهالی از دیدن چنین حیوانی حیرت می‌کنند و پسر مشدی صفر با سنگی آنرا می‌کشد. در خاتون‌آباد موسرخه را می‌شناسند و به بیل باز می‌گردانند. اهالی بیل ابتدا با

دیدن موسرخه او را نمی‌شناسند، اما با دقت فراوان متوجه می‌شوند آن انسان حیوان‌نما کسی جز موسرخه نیست. موسرخه قیافه‌اش تغییر کرده و شبیه گراز شده است. در نتیجه مردم بیل به این نتیجه می‌رسند که موسرخه را به شهر برده و در همان جا رها کنند، چون روستا کفاف خوراک روزانه‌اش را نمی‌دهد. قصه با رها شدن موسرخه در میان انبوه جمعیت شهر تمام می‌شود.

۳-۷-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان هفتم

موسرخه که در داستان‌های قبل نقشی فرعی و کم‌رنگ دارد، ناگهان در قصه هفتم به شخصیت اصلی تبدیل می‌شود. او پسری پانزده‌ساله، بی‌کس و شخصیتی مهرطلب است. در سیر داستان حرفی از مادر یا پدر و یا خواهر، برادری به میان نمی‌آید. با توجه به نظر هورنای که سال‌های اولیه کودکی و ارتباط بین والدین و کودک در شکل دادن شخصیت او نقش دارند، تنهایی و کمبود محبت در موسرخه سبب شده که او به‌عنوان شخصیتی روان‌رنجور نیاز به محبت و تأیید و توجه دیگران داشته باشد. نویسنده به ناگاه خوردن بسیار او را به نمایش می‌گذارد. حتی خود بیل‌ها نمی‌دانند که موسرخه «چرا سیرمونی ندارد» و «چه جوریه که این همه می‌خوره و نمی‌ترکه؟» (همان: ۱۶۳).

هیچ‌کس علت پرخوری او را نمی‌داند و خواننده هم در آخر به جواب درستی نمی‌رسد. موسرخه تمام کلم و سیب‌زمینی و پیاز ننه‌خانم را می‌خورد و تمام گندم‌های مشدی‌صفر را می‌بلعد و زن اسماعیل از ترس موسرخه آذوقه‌هایش را پنهان می‌کند. موسرخه حرفی نمی‌زند و فقط فریاد می‌کشد گرسنمه، گرسنمه! و مردم برای ساکت کردنش به او غذا می‌دهند. پسر مشدی‌صفر چاره کار را کشتن او می‌داند. او را در آسیابی طناب پیچ می‌کنند، آسیابی که پر از موش است، موش‌هایی که گویی روح و روان موسرخه را می‌جوئد و بر حیوانیت او می‌افزایند:

«صدایی شنیده نمی‌شد، جز صدای موش‌ها که رفته بودند توی پیت و دیوارها را با اشتها لیس می‌زدند و یک صدای غریب، انگار که در دوردست صداها دیگ آش روی اجاق‌ها غل‌غل می‌جوشند.» (همان: ۱۶۸). گویی این ناخودآگاه موسرخه است که از شدت گرسنگی صدای دیگ‌های آش را می‌شنود. مردم بیل به‌خاطر از دست دادن موسرخه احساس تأسف می‌کنند و او را نابود شده می‌دانند، همانند: مشدی‌حسن، رمضان و میرزانصیر: «اسلام گفت:

موسرخه حیف شد، خیلی حیف شد، چقدر به درد بیل می‌خورد. یادتان هس که؟ اسماعیل گفت: آره، مثل بزرگترها بود. پسر مشدی صفر گفت: دیگه تمام شده، فکرشو نکنین. مثل این که نبوده یا زمان قحطی مرده و رفته. کدخدا گفت: همه حیف می‌شن. همه نفله می‌شن.» (همان: ۱۷۳). رفتار عجیب مردم بیل در مقابله با مشکل موسرخه در واقع واکنش نیاز اشخاص روان‌رنجور به آسیب‌ناپذیری خودشان است که تحت تأثیر محیط نابهنجار شگل گرفته است.

بیماری موسرخه بیش از آن که دلیل جسمی داشته باشد، روحی-روانی است. ترس از وجود بلایا او را به سوی بلاشدن کشانده، در حقیقت او برای دفاع از خود به درونی‌سازی بحران و ترس پرداخته است. موسرخه تنهاست و هیچ وابستگی ندارد. از سوی دیگر بیل محل تغییرات بسیار و در نتیجه، موجب ترس و اضطراب است. تنهایی عاطفی موسرخه سبب می‌شود که او فقط بخورد و از این لذت دهانی بهره‌مند شود. او نمی‌تواند لحظه‌ای دست از این لذت بردارد که یادآور دوران کودکی و شیر خوردن از پستان مادر است، برای او گویی جدا شدن از لذت خوردن مساوی با جدایی از مادر است.

۳-۸- خلاصه داستان هشتم

چند نفر از سیدآباد برای عروسی پسر شاه‌تقی به دنبال اسلام می‌آیند تا برای عروسی ساز بزنند. پسر مشدی صفر هم به همراهشان راهی سیدآباد می‌شود. در میان راه پسر مشدی- صفر و سیدآبادی‌ها پیایی شوخی می‌کنند و می‌خندند. مشدی رقیه، عمه عروس، زن بیوه پولداری است که بنا به گفته اهالی، پیش گداخانم قسم خورده که دیگر ازدواج نکند. در میان عروسی مشدی رقیه از اسلام برای درمان اسبش چاره می‌خواهد. اسلام هم برای درمان اسب به همراه مشدی رقیه به طویله می‌رود و اسبش را درمان می‌کند و تا نزدیکی‌های صبح به مشروب‌خوری می‌پردازد. از آن طرف، چند نفر از سیدآبادی‌ها و مشدی صفر همه‌جا شایعه می‌کنند که اسلام با مشدی رقیه در طویله رابطه نامشروع برقرار کرده است. اسلام بی‌خبر از همه‌جا به بیل می‌رود و با رفتار مشکوک اهالی مواجه می‌شود. بالاخره مشدی‌بابا تمام ماجرا را برای اسلام تعریف می‌کند و می‌گوید که حرف پسر مشدی صفر را باور نکرده است، اما بعد از مدتی اسلام مشدی‌بابا را وسط بیلی‌ها می‌بیند که با آب‌وتاب جریان اسلام و مشدی رقیه را در طویله تعریف می‌کند. اسلام ناراحت از این شایعه‌پراکنی خانه‌اش را گل

می‌گیرد و لباس سیاه بر تن می‌کند و عازم رفتن می‌شود. کدخدای از همه‌جا بی‌خبر در حالی که بیمار است و بدنش باد کرده است، علت رفتنش را از اسلام می‌پرسد و از او می‌خواهد که بماند، اما اسلام جواب را به اهالی وامی‌گذارد و تنها با سازش راهی شهر می‌شود. اسلام در شهر پریشان‌حال راه می‌رود و ساز می‌زند. قصه با آمدن مشدی‌رقیه برای درمان اسب‌های دیگرش به بیل تمام می‌شود.

۳-۸-۱- تحلیل اضطراب شخصیت‌های داستان هشتم

به نظر هورنای وقتی که خانواده و به‌خصوص پدر و مادر نتوانند رابطه‌ی پر مهر و محبتی برای کودک فراهم کنند، او دچار اضطراب اساسی می‌گردد. پسر مشدی‌صفر از محدود شخصیت‌های بیل است که هم پدر و هم مادر دارد. مادرش زنی مذهبی افراطی است و از پدرش زیاد سخن نمی‌رود. او بیل را مکانی خصومت‌گر می‌داند و برای مقابله با حس ناامنی سعی در جلب توجه دیگران دارد. غریزه‌ی او در سیر داستان با انجام رفتار خصومت‌آمیز و آسیب‌زدن به دیگران سعی در آرام کردن خود دارد. او شخصیتی مهرطلب است که برای فرونشاندن اضطراب خود نیازی افراطی از سلطه‌گری و قدرت را در خود به‌وجود می‌آورد. به اعتقاد هورنای، عامل ایجاد مشکلات عصبی، عوامل تربیتی، فرهنگی و اجتماعی است که نشانه‌ی آن رفتارهای غیر معمول و عدم انطباق آن رفتارها و عکس‌العمل‌ها با معیارها و الگوهای محیطی است که شخص در آن زندگی می‌کند. این حالت‌ها ناشی از انواع تضاد، اضطراب و سایر مسائل روانی است و هدف آن نیز، هرگز کسب لذت نیست؛ بلکه از بین بردن ترس و اضطراب خود است.

پسر مشدی‌صفر روان‌رنجورترین شخصیت بیل است که نیاز به تحسین، جاه‌طلبی و ابراز قدرت دارد. او همواره در حال مشاجره و انتقاد از دیگران است، چون خود را برتر و قوی‌تر از دیگران می‌داند، سعی در کنترل اطرافیان خود دارد. در قصه‌ی سوم خبر دزدی رفتن حسنی و مشدی‌جبار را به گوش اسلام می‌رساند: «پسر مشدی‌صفر که به ماه و پارگی ابرها نگاه می‌کرد، گفت: مشدی‌اسلام، می‌دونی که مشدی‌جبار و پسر نه‌فاطمه رفتند پوروس، دزدی؟» (ساعدی، ۱۳۸۲: ۷۸).

در قصه‌ی پنجم او سگ عباس را می‌کشد: «پسر مشدی‌صفر یک قدم دیگر جلو آمد و ایستاد. کلنگ را دو دستی برد بالا و مثل برق آورد پایین و کوبید به کمر خاتون‌آبادی. اوّل

صدایی بلند شد، انگار که درختی را انداختند. بعد زوزه درماده‌ای که ناگهان منفجر شد و تبدیل شد به نعره وحشتناک و عجیبی که همه بیل‌ها شنیدند.» (همان: ۱۳۹).

در قصه ششم هنگامی که آمریکایی‌ها از اهالی می‌پرسند که چه کسی ترمودینال را به روستا آورده، باز پسر مشدی صفر است که برای جلب توجه، قدرت و جاه‌طلبی و شاید ترس و اضطراب، پشت اهالی بیل را خالی می‌کند. «گروه‌بان گفت: «کدوم یکی تان آوردین؟» اسلام گفت: «همه‌مان». گروه‌بان به سربازها اشاره کرد و گفت: «همه‌شونو سوار کنین». پسر مشدی صفر که عقب‌تر ایستاده بود داد زد و گفت: «مشدی جبار آورده، همه‌مون نیاوردیم. مشدی جبار پیدا کرد و آمد و خبرمان کرد. همه‌ش تقصیر مشدی جباره.» (همان: ۱۶۲).

در قصه هفتم هنگامی که موسرخه دچار بیماری پرخوری شد، پیشنهاد می‌دهد که او را بکشند: «پسر مشدی صفر گفت: با این چیزها درس نمی‌شه. یه راه بیشتر نداره، تنها یه راه. مردها هم‌دیگر را نگاه کردند. عبدالله گفت: کدوم راه؟ پسر مشدی صفر گفت: کلکشو بکنیم.» (همان: ۱۶۵).

در قصه هشتم برای اسلام شایعه‌پراکنی می‌کند: «مشدی بابا گفت: دیشب تو میدان پشت خانه مشدی صفر جمع شده بودن و پسر مشدی صفر هم اومده بود و رفته بود بالای هیزم‌ها و می‌گفت که چه جوری با سیدآبادی‌ها اومده و پشت بام طویله پیدات کرده که با مشدی رقیه بغل هم بودین.» (همان: ۲۰۱).

-نتیجه‌گیری

مجموعه داستان «عزاداران بیل» هشت داستان پیوسته دارد که شخصیت‌های تمامی داستان‌ها افرادی روان‌رنجورند، که ریشهٔ عصبیت آن‌ها تجربه نکردن امنیت دوران کودکی در بستر خانواده و جامعه نابهنجار روستای بیل است. بر اساس نظریهٔ هورنای احساس درماندگی کودکان به رفتار والدینشان بستگی دارد. حال آنکه شخصیت‌های زیادی در بیل پدر و مادر ندارند و در جامعهٔ سنتی روستا جرأت نافرمانی و مخالفت نداشته‌اند. کودک در چنین شرایطی ناچار به سرکوب خصومت خود شده که باعث اضطراب اساسی شخصیت - های روستا شده است. اکثر شخصیت‌های داستان‌ها برای هر موضوع و مسئله‌ای عزاداری می‌کنند. خرافات و جنون در ذهن شخصیت‌ها رسوخ کرده و فقر و ترس‌های بیرونی، آن‌ها

را آزار می‌دهد. توسل به مقدسات مذهبی و امام‌زاده‌ها راه حلی برای کم‌کردن اضطراب آن‌هاست. تیپ اکثر شخصیت‌ها مهرطلب است، زیرا که برای طرد نشدن از اجتماع بیل جرأت نافرمانی از بزرگان ده را ندارند.

رمضان شخصیت اصلی داستان اول منزوی است و سعی در گریز از جامعه دارد. او شخصیتی عصبی است که محیط بیل باعث احساس اضطراب و ناامنی در او می‌شود. رمضان با واکنش اجتناب از پذیرش، مرگ مادرش را واپس می‌راند و به بهبود او فکر می‌کند. او همانند کودک بی‌پناهی، تنها مانده و اضطراب اساسی دارد. دوری از مادر برای او مساوی با مرگ است، مرگی که در شبی وهم‌انگیز اتفاق می‌افتد. در پایان داستان رمضان با رفتن به همراه مادرش به سوی بنفشه‌زار از دنیای واقعی گریخته و به ناخودآگاه پناه می‌برد. حال این ناخودآگاه مرگ باشد یا رسیدن به مرحله جنون. اسلام و کدخدا ازدواج با دختر مشدی‌بابا را برای رمضان در نظر دارند اما او به‌طور ناخودآگاه از دختر مشدی‌بابا اجتناب می‌کند، چرا که گزینش تنهایی یکی از عوارض اضطراب اساسی است. دختر مشدی‌بابا مهرطلب و به دنبال حس امنیت است. او می‌خواهد عشق و محبت رمضان را جلب کند و بی‌توجهی او باعث اضطرابش می‌شود.

میرزانصیر شخصیت اصلی داستان دوم، به دلیل زورگویی‌های پدر دارای تضاد اساسی است و در شب فوت آقا در جستجوی دخترخاله‌اش زهرا بیل را ترک می‌کند. او در شب حادثه، خواب مرگ زهرا را می‌بیند و ترس از دست‌دادن زهرا، باعث اضطرابش می‌شود. قدرت و جاه‌طلبی آقا، زندگی میرزانصیر را کنترل و محدود کرده، اما با مرگ آقا این محدودیت برداشته‌شده و میرزانصیر را راهی شهر می‌نماید.

در داستان سوم اهالی بیل با مشاهده قحطی و وزیدن بادهای سفید مضطرب شده، خود و دیگران را گناهکار می‌دانند. آن‌ها با منطق‌تراشی سعی دارند تا دلیل اضطراب خود را در عوامل بیرونی بیابند و برای رهایی از احساس گناه از امامان معصوم، طلب بخشش می‌کنند و با توسل به عزاداری سعی در تسکین اضطراب خود دارند.

شخصیت اصلی داستان چهارم مشدی‌حسن، شخصیت روان‌رنجوری که وابستگی شدیدی به گاوش دارد. پس از مرگ گاو، مشدی‌حسن نمی‌تواند مرگش را باور کند. او با انکار، اضطراب را به ناخودآگاه خود می‌فرستد. مشدی‌حسن بعد از این واقعه روی پشت

بام می‌نشیند و از هویت خود فاصله گرفته و خود را گاو می‌پندارد. او به شهر رفته و با عزلت‌گزینی و غرق‌شدن در دلبستگی خود اثری از خود برجای نمی‌گذارد.

در داستان پنجم عباس دل به سگ پیر خاتون‌آبادی می‌بندد و با وجود مخالفت‌های دیگران از او نگهداری می‌کند. عباس مادر ندارد و عشق به سگ جایگزینی برای عشق او به مادر است که ترس و اضطرابش را کم کند. پسر مشدی صفر شخصیت روان‌رنجور دیگری است که برای ارضای نیاز به قدرت و جسارت خود، سگ پیر را کشته و فرار می‌کند.

در داستان ششم مردم بیل با پناه بردن به ترمودینال برق به‌عنوان نمادی مقدس سعی دارند از فشار اضطراب‌های محیط ناامن خود بکاهند. آن‌ها با عزاداری در کنار آن طلب آمرزش گناهان خود را دارند. اسلام شخصیتی روان‌رنجور که نیاز به جاه‌طلبی و قدرت خود را با بیان شنیدن صدای گریه از درون ترمودینال و امام‌زاده دانستن آن نشان می‌دهد. مردم بیل امام‌زاده را مسئول تمام ترس‌ها و اضطراب درونی خود می‌دانند، چرا که امام‌زاده از بیل دفاع و از بلایا جلوگیری خواهد کرد و مردم در کنار او احساس امنیت خواهند کرد. پس از آمدن آمریکایی‌ها و بردن ترمودینال، باز اهالی برای از دست دادن امام‌زاده خود گریه می‌کنند. موسرخه در داستان هفتم، پسری پانزده‌ساله و بی‌کس است که خانواده‌ای ندارد و کمبود محبت باعث شده، نیاز به تأیید و توجه دیگران داشته باشد. او به یک‌باره شروع به پرخوری افراطی می‌کند و همه متعجب می‌شوند. پسر مشدی صفر چاره کار را کشتن او می‌داند. مردم بیل به خاطر از دست دادن موسرخه احساس تأسف می‌کنند و او را نابود شده می‌دانند. رفتار عجیب مردم بیل در مقابله با مشکل موسرخه در واقع واکنش نیاز اشخاص روان‌رنجور به آسیب‌ناپذیری خودشان است که تحت تأثیر محیط ناپه‌نچار بیل شکل گرفته است.

داستان هشتم حول شخصیت پسر مشدی صفر می‌گردد. او از معدود شخصیت‌های بیل است که هم پدر و هم مادر دارد. مادرش ننه‌خانوم شخصیتی مذهبی و افراطی است و از پدرش زیاد سخن نمی‌رود. او بیل را مکانی خصومت‌گر می‌داند و برای مقابله با حس ناامنی سعی در جلب توجه دیگران و نیاز به تحسین، جاه‌طلبی و ابراز قدرت دارد. تیپ شخصیتی او سلطه‌گر و همواره در حال مشاجره و انتقاد از دیگران است. در قصه سوم خبر دزدی‌رفتن حسنی و مشدی جبار را به گوش اسلام می‌رساند. در قصه پنجم سگ عباس را می‌کشد. در قصه ششم هنگامی که آمریکایی‌ها از اهالی می‌پرسند که چه کسی ترمودینال را به روستا آورده، پسر مشدی صفر است که از روی جاه‌طلبی و ترس می‌گوید؛ مشدی جبار آورده و در قصه هفتم هنگامی که

موسرخه دچار بیماری پرخوری شد، پیشنهاد کشتن او را می‌دهد. در قصه هشتم برای اسلام شایعه پراکنی می‌کند که با مثنوی رقیه رابطه داشته است. او روان‌رنجورترین شخصیت بیل به‌شمار می‌رود.

فهرست منابع

کتاب‌ها

- (۱) اپلی، ارنست، (۱۳۷۱)، *رویا و تعبیر رویا*، مترجم دل آرا قهرمان، تهران: فردوس.
- (۲) براهنی، رضا، (۱۳۶۸)، *قصه‌نویسی*، چاپ چهارم، تهران: البرز.
- (۳) برونو، فرانک، (۱۳۷۰)، *فرهنگ توصیفی روان‌شناسی*، ترجمه فرزانه طاهری و مهشید یاسائی، تهران: نشر نو.
- (۴) جاهودا، گوستاو، (۱۳۷۱)، *روان‌شناسی خرافات*، ترجمه محمد تقی براهنی، تهران: البرز.
- (۵) ساعدی، غلامحسین، (۱۳۸۶)، *عزاداران بیل*، تهران: انتشارات نگاه.
- (۶) شاملو، سعید. (۱۳۹۰)، *مکتب‌ها و نظریه‌های روان‌شناسی در شخصیت*، چاپ دهم. تهران: رشد.
- (۷) شولتز، دوان پی و شولتز، الن سیدنی، (۱۳۹۳)، *نظریه‌های شخصیت*، (ویراست دهم)، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ سوم، تهران: ویرایش.
- (۸) عابدینی، حسن، (۱۳۶۹)، *صد سال داستان‌نویسی در ایران*، دو جلدی، تهران: تندر.
- (۹) فیست، گریگوری جی و آن رابرتس، تامی و فیست، جس، (۱۴۰۰)، *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ بیست و دوم، تهران: روان.
- (۱۰) قاسم‌زاده، محمد، (۱۳۸۳)، *داستان‌نویسان معاصر ایران (۱۳۷۰-۱۳۰۰)*، تهران: هیرمند.
- (۱۱) گلدمن، لوسین و آدورنو، تیودور، (۱۳۹۸)، *جامعه، فرهنگ، ادبیات*، ترجمه محمد جعفر پوینده، چاپ سوم. تهران: چشمه.
- (۱۲) لارنس، پرین و الیورپی، جان، (۱۳۸۱)، *روان‌شناسی شخصیت: نظریه و پژوهش*، ترجمه محمد جعفر جوادی و پروین کدیور، چاپ دوم، تهران: آبیژ.

- (۱۳) مهدی‌پور عمرانی، روح‌الله، (۱۳۸۵)، نقد و تحلیل و گزیده داستان‌های غلامحسین ساعدی، تهران: روزگار.
- (۱۴) هورنای، کارن، (۱۳۹۸)، شخصیت عصبی زمانه ما، ترجمه محمد جعفر مصفا، چاپ چهارم، تهران: بهجت.
- (۱۵) -----، (۱۳۶۵)، عصبانی‌های عصر ما، ترجمه ابراهیم خواجه‌نوری، چاپ دوم، تهران: نگاه.
- (۱۶) یحیی‌آبادی، هوشنگ، (۱۳۸۱)، درون من طلاست، اصفهان: جهاد دانشگاهی واحد صنعتی اصفهان.

مقالات

- (۱) رضایی، محمدعلی و زیرک، ساره و آذر، امیراسماعیل، (۱۳۹۹)، «بازنمایی اضطراب شخصیتی بر اساس نظریه کارن هورنای در رمان جزیره سرگردانی سیمین دانشور»، *جستارنامه ادبیات تطبیقی*، فصل‌نامه علمی تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، سال چهارم، شماره دوازدهم، تابستان ۱۳۹۹، صص ۲۹-۱.
- (۲) صادق‌زاده، محمود و دهقان بنادکی، لیلا، (۱۳۹۶)، «مؤلفه‌های روان‌شناسی شخصیت بر اساس دیدگاه یونگ در حکایات سعدی»، *جستارنامه ادبیات تطبیقی*، فصل‌نامه علمی تخصصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، سال یکم، شماره ۲: ۱۴۳-۱۰۹.
- (۳) مسجدی، حسین، (۱۳۸۹)، «رنالیسم جادویی در آثار غلامحسین ساعدی»، *پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی* (دانشگاه اصفهان)، دوره جدید، شماره ۴ (پیاپی ۸)، صص ۱۰۴-۹۳.